

De Nederlandse accountantsopleiding in internationaal perspectief

Steven Maijor en
Roger Meuwissen

Inleiding¹

Hoe vroeg in hun universitaire opleiding moeten toekomstige accountants worden onderwezen in vakken die gericht zijn op de uitoefening van hun toekomstig beroep? Is het wenselijk dat zij eerst een aantal jaren breed worden opgeleid en daarin onderwijs genieten dat weinig te maken heeft met berichtgeving en accountantscontrole? Kunnen de vakken in een opleiding tot accountant het beste worden verzorgd door praktijkmensen, door academici, of door een combinatie van beide? Welke onderwijsvorm leidt tot een effectieve en efficiënte overdracht van kennis op de gebieden berichtgeving en accountantscontrole?

Dit artikel maakt een vergelijking tussen de Nederlandse opleiding tot accountant en een aantal buitenlandse onderwijsprogramma's die opleiden tot certificeringsbevoegd accountant. Uit deze vergelijking zal blijken dat opleiders de bovenstaande vragen op verschillende wijzen hebben beantwoord. Verwacht kan worden dat er belangrijke overeenkomsten bestaan tussen de buitenlandse en Nederlandse accountantsopleidingen voor wat betreft hun doelstellingen. Zodoende kan een vergelijking tussen de Nederlandse accountantsopleiding en accountantsopleidingen in andere landen nuttig zijn bij de beantwoording van bovenstaande vragen.

Het artikel is gebaseerd op persoonlijke waarnemingen met betrekking tot de Nederlandse en buitenlandse accountantsopleidingen.

Deze persoonlijke waarnemingen zijn selectief. Het artikel is dus zeker niet volledig en zal slechts een beperkt aantal kenmerken kunnen vergelijken. Het artikel zal zich vooral richten op de universitaire opleidingen tot certificeringsbevoegd accountant. Certificeringsbevoegdheid wordt in dit artikel gehanteerd als zijnde de bevoegdheid tot het verrichten van verplichte accountantscontroles. De landen die in de vergelijking zullen worden betrokken zijn België, Duitsland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

Navolgend zal dit artikel bespreken in hoeverre opleidingseisen die worden gesteld aan het verkrijgen van certificeringsbevoegdheid de inhoud van het academisch onderwijs van accountants beïnvloeden. Vervolgens zal de verhouding tussen theorie en praktijk in de opleidingen worden geanalyseerd. Daarna zal het onderwerp onderwijsvernieuwing aan de orde worden gesteld. Het artikel sluit af met een samenvatting en enkele conclusies.

Invloed van eisen certificeringsbevoegdheid op curriculum

In Nederland zijn zowel Accountants-Administratieconsulenten als registeraccountants certificeringsbevoegd.² Registeraccountants be-

Prof. Dr. S.J. Maijor is hoogleraar bedrijfseconomie aan de Rijksuniversiteit Limburg. Tevens is hij directeur van het Maastricht Accounting and Auditing Research Center (MARC).

Drs. R.H.G. Meuwissen is als onderzoeker verbonden aan het MARC.

zitten deze bevoegdheid reeds geruime tijd; Accountants-Administratieconsulenten als gevolg van een wetwijziging sinds september 1993. Het opleidingstraject tot Accountants-Administratieconsulent kent vooralsnog geen universitaire variant. Aangezien deze beschrijving beperkt wordt tot de invloed van de eisen van de certificeringsbevoegdheid op universitaire curricula, is zij gericht op registeraccountants.

In Nederland wordt het curriculum van de universitaire opleiding tot registeraccountant in het doctoraal traject sterk bepaald door de eisen voor de certificeringsbevoegdheid. Universiteiten bieden studenten binnen hun doctoraal programma een zodanig vakkenpakket aan dat zij in staat worden gesteld veelal direct in te stromen in een postdoctorale opleiding tot registeraccountant. Deze doctoraal programma's zijn geënt op de vereisten voor de certificeringsbevoegdheid en bevatten met name op verslaggeving gerichte vakken. De programma's dienen door het Examenbureau van het Nederlands Instituut van Registeraccountants geaccrediteerd te worden. Het is de wens van een aantal opleiders in Nederland om zoveel mogelijk vakken die een voorbereiding vormen op, en mogelijk zelfs onderdeel zouden kunnen zijn van, een postdoctorale opleiding reeds in het doctoraal programma te geven. Een volledig doctoraal accountancy wordt wel eens als het ideaal gezien. Aldus verzorgen de Nederlandse universiteiten reeds een groot gedeelte van de opleiding tot accountant in hun doctoraal programma's. Opvallend is verder dat de universitaire opleiding tot registeraccountant tot nu toe geen verplichte praktische stage bevat. In een aantal andere landen is praktijkervaring al lange tijd wel verplicht voor het verkrijgen van certificeringsbevoegdheid. Daarnaast werven Nederlandse accountantskantoren voornamelijk studenten die een zodanig universitair programma hebben gevolgd dat zij direct kunnen instromen in een postdoctorale opleiding tot accountant. Accountantskantoren geven door middel van hun aannamebeleid aan dat ze het wenselijk vinden dat studenten reeds tijdens hun

doctoraalprogramma voor een specialisatie in accountancy hebben gekozen. Zoals navolgend zal blijken is deze Nederlandse situatie niet dezelfde als voor het buitenland.

In zowel België als Duitsland hebben de exameneisen vanuit het accountantsberoep nauwelijks invloed op de academische opleiding van accountants. In België wordt de bedrijfsrevisor aangemerkt als de certificeringsbevoegde accountant. Het Instituut der Bedrijfsrevisoren regelt de opleiding van kandidaat bedrijfsrevisoren. Deze opleiding heeft de vorm van een drie jaar durende praktijkstage in combinatie met cursussen tijdens deze stage. De stage wordt afgesloten met een examen. Zowel de stagecursussen als het afsluitend examen worden niet door universiteiten verzorgd. Studenten met een universitaire opleiding kunnen worden toegelaten tot de praktijkstage. Zij dienen daarvoor een toelatingsexamen af te leggen. Universitair opgeleiden kunnen vrijstellingen krijgen voor dit toelatingsexamen indien ze de vereiste vakken reeds in hun doctoraal programma hebben gevolgd. Een aantal universiteiten heeft hierop ingespeeld en biedt zodoende een curriculum aan binnen de variant toegepaste economie waarmee deze vrijstellingen kunnen worden verkregen. Het Instituut der Bedrijfsrevisoren heeft deze doctoraal programma's geaccrediteerd. Dergelijke curricula weerspiegelen aldus een zekere aanpassing van doctoraalprogramma's aan de eisen voor de certificeringsbevoegdheid. Echter, in het geheel van de doctoraalprogramma's bezien is deze invloed aanzienlijk minder vergeleken met de Nederlandse situatie.

Zowel Wirtschaftsprüfer als Vereidigte Buchprüfer kunnen in Duitsland worden aangemerkt als certificeringsbevoegde accountants. Hier zal alleen de opleiding tot Wirtschaftsprüfer worden beschreven. Deze opleiding lijkt in vele opzichten op de Belgische opleiding tot bedrijfsrevisor. De opleiding wordt afgesloten door middel van het Wirtschaftsprüfer-Examen. Voor studenten met een universitaire opleiding geldt dat zij worden toegelaten tot dit examen indien zij minimaal vijf jaar praktijkervaring

bezitten. Van deze vijf jaar dienen zij minimaal vier jaar in een controlerende functie te hebben gewerkt.³ Tijdens deze stageperiode dienen potentiële Wirtschaftsprüfer zich voor te bereiden op het Wirtschaftsprüfer-Examen. Deze voorbereiding bestaat voor de meeste studenten uit zelfstudie en cursussen van hun werkgever. Zowel universiteiten als de beroepsorganisatie hebben geen bemoeienis met de voorbereiding op het examen. Daarnaast kunnen studenten, in tegenstelling tot België, tijdens hun universitaire opleiding geen vrijstellingen verdienen voor het Wirtschaftsprüfer-Examen. Opvallend aan de opleiding tot Wirtschaftsprüfer is dat, vergeleken met de andere opleidingen, het vakgebied belastingrecht een belangrijke plaats inneemt. Concluderend kan gesteld worden dat in Duitsland geen expliciet accountancy-curriculum binnen de universitaire opleidingen kan worden onderscheiden. Het opleidingstraject neemt in principe eerst een aanvang indien studenten zijn afgestudeerd en in dienst treden bij een accountantskantoor. In zoverre hebben de examenvereisten van de beroepsorganisatie van Wirtschaftsprüfer geen invloed op de doctoraal programma's die universiteiten aanbieden. Daarnaast eisen Duitse accountantskantoren in het algemeen geen bedrijfseconomische achtergrond bij studenten. Studenten worden pas opgeleid tot Wirtschaftsprüfer nadat zij hun universitaire opleiding hebben afgesloten.

Ook in de Verenigde Staten is de invloed van de opleidingseisen op het universitair onderwijsprogramma beperkt. De opleidingseisen verschillen per staat. In een aantal staten geldt dat studenten na het behalen van een bachelor's degree zich kunnen voorbereiden op het Certified Public Accountant-Examen. Voor deze staten geldt de *120-hours requirement* (120 uur betekent 4 jaar fulltime studie). Voor een aantal staten geldt een *150-hours requirement* (5 jaar fulltime studie, oftewel een bachelor's plus master's). Van de totale studieduur hoeft slechts zo'n kwart te worden besteed aan vakken die betrekking hebben op berichtgeving, accountantscontrole en daar-

aan gerelateerde vakken. De accreditering van deze vakken gebeurt niet door de diegenen die betrokken zijn bij de toelating tot het beroep (de *State Boards of Accountancy*), maar wordt overgelaten aan de reguliere instellingen die universitaire programma's accrediteren. Deze accreditering heeft niet zozeer betrekking op de inhoud van de vakken maar op het niveau. Het met goed gevolg afleggen van het CPA-examen geeft het recht tot certificering van jaarrekeningen. De voorbereiding op het CPA-Examen wordt in principe niet door universiteiten verzorgd. De voorbereiding geschiedt voornamelijk door middel van zelfstudie en het volgen van korte cursussen die door een aantal niet-universitaire, commerciële onderwijsinstellingen worden aangeboden.

In de Verenigde Staten wordt er door de grotere kantoren naar gestreefd om breed opgeleide academici aan te nemen die verhoudingsgewijs weinig accountancy onderwijs hebben genoten. Als voorbeeld hierbij kan dienen dat momenteel van de afgestudeerden van de University of Southern California, één van de meest gerenommeerde opleidingen op het gebied van accounting, studenten met een master's opleiding meer in trek zijn dan studenten met een bachelor's opleiding. Deze bachelor's studenten hebben een vierjarige opleiding op het gebied van accounting gevolgd, terwijl de master's studenten een éénjarige opleiding hebben gevolgd op het gebied van accounting. Zij doen dit in aanvulling op hun bachelor's opleiding die veelal een ander gebied behelst dan accounting. Een aantal grote kantoren in de Verenigde Staten werft zelfs studenten zonder enige specifieke opleiding op het gebied van accounting en auditing.

Binnen het accountantsberoep in het Verenigd Koninkrijk kunnen drie beroepsorganisaties van accountants worden onderscheiden die certificeringsbevoegde accountants opleiden. Dit zijn het Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW), het Institute of Chartered Accountants of Scotland (ICAS) en de Chartered Association of Certified Accountants (ACCA). Deze bespreking beperkt

zich tot de chartered accountants. Kandidaten kunnen de titel chartered accountant verkrijgen indien ze na hun universitaire opleiding minimaal drie jaar praktijkervaring hebben opgedaan. Tevens dienen zij het examen van het ICAEW of het ICAS met goed gevolg te hebben afgesloten. Willen zij vervolgens de bevoegdheid verkrijgen een verklaring bij een jaarrekening af te geven dan dienen zij nog ongeveer twee jaar extra praktijkervaring op te doen. Studenten kunnen vrijstellingen verkrijgen voor het Chartered Accountant-Examen indien ze tijdens hun universitaire opleiding een specifiek curriculum hebben gevolgd in accounting. In Engeland werven de accountantskantoren echter veelal studenten die geen specifiek op accountancy gerichte universitaire opleiding hebben gevolgd. Daarentegen werven Schotse accountantskantoren wel relatief veel studenten die accounting vakken tijdens hun universitaire opleiding hebben gevolgd en zodoende reeds een aantal vrijstellingen voor het CA-Examen hebben verworven. Toch kan in het algemeen gesteld worden dat, evenals in België, Duitsland en de Verenigde Staten, universitaire curricula in het Verenigd Koninkrijk beperkt beïnvloed worden door de exameneisen van de beroepsorganisaties. Daarnaast geeft een aantal Britse accountantskantoren de voorkeur aan studenten met een brede universitaire opleiding in plaats van studenten met een specialisatie in accountancy. Deze kantoren bereiden hun toekomstige certificeringsbevoegde accountants liever op het CA-Examen voor door middel van interne cursussen en opleidingsprogramma's van commerciële instellingen.

Verhouding theorie praktijk

De discussie over de gewenste verhouding tussen theorie en praktijk in een accountantsopleiding vindt vanzelfsprekend niet alleen in Nederland plaats. Ook in andere landen wordt deze problematiek onderkend (zie bijvoorbeeld Zeff 1989). In de Nederlandse discussie hieromtrent wordt vaak als voordeel aangegeven

dat veel doctorale en postdoctorale vakken door praktijkdocenten worden gegeven. Deze docenten zijn dan in deeltijd verbonden aan de universiteit. Het werken met praktijkdocenten heeft een aantal evidente voordelen.

Recente ontwikkelingen in de praktijk van het accountantsberoep kunnen snel worden doorgegeven aan studenten. Daarnaast kan verwacht worden dat praktijkdocenten goed in staat zijn om studenten specifiek voor het beroep vereiste vaardigheden bij te brengen.

Het grote aandeel van deeltijders in universitaire (accountants-)opleidingen heeft ook een aantal nadelen. Voor de kwaliteit van een opleiding is het belangrijk dat docenten tijd en middelen hebben om aan onderwijsontwikkeling en onderzoek te doen. Ook is het gewenst dat docenten de belangen van de opleiding op facultair en universitair niveau verdedigen. Gezien de tijd die dit vergt zijn voltijdse docenten daartoe beter in staat. Naast deeltijders is een substantieel aantal voltijders vereist om dit soort activiteiten te ontwikkelen.

Aan buitenlandse faculteiten is de deeltijd docent een tamelijk ongewoon verschijnsel. Docenten die aan universiteiten accountantsonderwijs verzorgen hebben vaak een voltijdse aanstelling. Wel wordt in een aantal gevallen gebruik gemaakt van accountants met praktijkervaring die, nadat ze uit de praktijk zijn gestapt, nog een aantal jaren verbonden willen zijn aan een universiteit. Dit is ook voor Nederland een optie. Het voordeel van deze constructie is dat je wel de praktijkervaring in het onderwijs kunt brengen zonder dat de docent onder grote tijdsdruk staat.

Onderwijsvernieuwing

Schilder heeft in zijn oratie in 1993 een pleidooi gehouden voor onderwijsvernieuwingen in het Nederlands accountancy onderwijs. De ontwikkeling van deze vernieuwingen kan profiteren van hetgeen in het buitenland reeds heeft plaatsgevonden op dit terrein. Met name de Verenigde Staten heeft hierin een voortrekkersrol gespeeld.

In de Verenigde Staten wordt onderwijsvernieuwing door een aantal deskundigen, betrokken bij accountantsopleidingen, op professionele wijze aangepakt. Een tijdschrift als *Issues in Accounting Education* is volledig gewijd aan onderwijs op het gebied van berichtgeving en accountantscontrole. Het bevat uitgebreide informatie over nieuwe onderwijsvormen en nieuw onderwijsmateriaal. Tevens wordt gerapporteerd ten aanzien van de implementatie van nieuwe onderwijsproducten in de praktijk.

De *Harvard Business School Catalog of Teaching Materials* wordt elk jaar uitgebracht en bevat nieuw lesmateriaal dat onder andere betrekking heeft op de gebieden accounting en auditing. Het belangrijkste deel van dit lesmateriaal betreft cases, maar ook video's en computerprogramma's worden aangeboden. Een veel gebruikte case is bijvoorbeeld *Dis-tech, Inc.* Het is een uitgebreide case waarin fraude centraal staat. Een belangrijk onderdeel van de case is een video waarin een aantal experts in een forumdiscussie hun visie geven op de rol van het management, de Raad van Commissarissen en de interne en externe accountant in het geval van fraude. Voor zover wij kunnen waarnemen wordt in Nederland nog nauwelijks gebruik gemaakt van dergelijk onderwijsmateriaal.

Een ander voorbeeld van de professionele wijze waarop onderwijsvernieuwing wordt aangepakt is het *Year 2000 Curriculum Project* van de University of Southern California (USC). De accountantsopleiding van USC behoort tot de top drie opleidingen in de Verenigde Staten en USC staat op de beperkte lijst van scholen waar de grote accountantskantoren hun nieuwe werknemers recruterend. De ontwikkeling van het onderwijsproject is mede het resultaat van de wens van USC om haar positie als topschool te handhaven. Met het project werd beoogd het curriculum van de opleiding opnieuw in te richten. In essentie komt het nieuwe curriculum erop neer dat niet meer disciplinegericht wordt lesgegeven, maar probleemgericht. Dus in het nieuwe onderwijsstelsel worden in een college bijvoorbeeld de verslaggevings-, controle-, en fiscale pro-

blemen ten aanzien van één specifieke post in de jaarrekening gecombineerd behandeld. Onderwijsvernieuwing is een tijdrovende en kostbare zaak. Een project als dat van USC vereiste dat een aantal docenten zich daar voltijds voor inzetten. Tevens heeft USC voor het project meer dan \$ 300.000 aan middelen vrijgemaakt. Daarvan is ongeveer de helft door Coopers & Lybrand gefinancierd.

Tot slot dient te worden opgemerkt dat in een land met een klein taalgebied en met specifieke instituties op het gebied van de berichtgeving en accountantscontrole de ontwikkeling van nieuw onderwijsmateriaal minder rendabel is. Toch kan een aantal buitenlandse onderwijsvernieuwingen met weinig extra inspanningen geschikt worden gemaakt voor de Nederlandse situatie.

Samenvatting en conclusies

Dit artikel heeft de Nederlandse accountantsopleiding in een internationaal perspectief geplaatst en op een beperkt aantal kenmerken vergeleken met accountantsopleidingen in België, Duitsland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Onderscheidende kenmerken van de Nederlandse universitaire accountantsopleiding zijn: (1) de eisen die worden gesteld aan de certificeringsbevoegdheid bepalen in belangrijke mate de doctorale accountancy programma's van universiteiten, (2) de Nederlandse accountantskantoren recruterend voornamelijk studenten die een op accountancy gericht doctoraal programma hebben gevolgd en (3) het doctoraal accountancy onderwijs en met name het postdoctoraal accountancy onderwijs maakt in belangrijke mate gebruik van praktijkdocenten die deeltijds werkzaam zijn.

In de andere landen hebben de vereisten voor de certificeringsbevoegdheid betrekkelijk weinig invloed op de doctoraal programma's van universiteiten. De universiteiten hebben hun curriculum maar in geringe mate aangepast aan de eisen die beroepsorganisaties stellen aan de opleiding van certificeringsbevoegde

accountants. Daarnaast lijken accountantskantoren er minder belang aan te hechten dat studenten een ver doorgevoerde specialisatie in accountancy gedurende hun academische opleiding volgen. Misschien is dit het gevolg van de in de andere landen geldende eisen inzake praktijkervaring. Indien accountants toch een verplichte praktijkstage dienen te ondergaan kan de vereiste kennis het beste worden bijgebracht tijdens die stageperiode. Wellicht dat ook in Nederland, in het kader van de toekomstige verplichte praktijkstage van certificeringsbevoegde accountants, kantoren minder belang gaan hechten aan studenten met een op accountancy gerichte universitaire opleiding.

Daarnaast is het opvallend dat de integratie van praktijkkennis in het accountancy onderwijs in Nederland geschiedt door middel van deeltijdaanstellingen. De in een aantal andere landen gekozen oplossing waarbij openbare accountants aan het eind van hun carrière nog een aantal jaren voltijds bij een universiteit werkzaam zijn kan ook voor Nederland zinvol zijn.

Ten slotte kan geconcludeerd worden dat initiatieven in het buitenland op het gebied van onderwijsvernieuwing met een beperkt aantal aanpassingen ook waardevol kunnen zijn voor het Nederlands accountancy onderwijs.

Literatuur

- Diamond, M.A. en K.V. Pincus, (1994). *The USC Year 2000 Curriculum Project*, University of Southern California
- Meuwissen, R.H.G. en S.J. Maijor, (1993). *A Feasibility Study for a Maastricht International Post-Graduate Program in Auditing*, MARC-WP-1993/012.
- Mock, T.J., K.V. Pincus en J.M. Andre, (1991). 'A Systems Approach to Accounting Curriculum Development', *Issues in Accounting Education*, Fall, pp. 1-15.
- Schilder, A., (1993). *Botsende Beginselen in het Accountancy-onderwijs?*, Amsterdam University Press.
- Zeff, S.A., (1989). 'Does Accounting Belong in the University Curriculum?', *Issues in Accounting Education*, Spring, pp. 203-210.

Noten

- 1 De auteurs danken Mohamed Hussein (University of Connecticut), Kenneth Merchant (University of Southern California) en Bill Rees (University of Strathclyde) voor de door hen verstrekte informatie.
- 2 Opgemerkt dient te worden dat niet alle Accountants-Administratieconsulenten certificeringsbevoegd zijn. Er bestaat namelijk de mogelijkheid dat Accountants-Administratieconsulenten, opgeleid volgens de oude wettelijke regeling, geen gebruik maken van een overgangsregeling ter verkrijging van de certificeringsbevoegdheid.
- 3 Van deze vier jaar dient de potentiële Wirtschafsprüfer minimaal twee jaar bij een accountantskantoor te hebben gewerkt en in die periode te hebben deelgenomen aan accountantscontroles.